

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Arap Baharı Sonrası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin Kaygan Zeminde Değişen Dinamikleri: Ayrışan/Benzeşen Faktörler

Changing Dynamics of Türkiye-Saudi Arabia Relations after the Arab Spring: Seperation/Similar Factors

Sevda KORHAN

Öğr. Gör.
Batman Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ofisi.
sevda.korhan@batman.edu.tr
ORCID : 0000-0002-8782-6820

Yusuf ÇINAR

Doç. Dr.
Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
yusuf.cinar@batman.edu.tr
ORCID : 0000-0002-8617-0267

Cilt / Issue: 11(2) 761-791

Geliş Tarihi: 25.07.2023

Kabul Tarihi: 21.11.2023

Atf: Korhan, S. ve Çınar, Y. (2024). Arap Baharı sonrası Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin kaygan zeminde değişen dinamikleri: Ayrışan/Benzeşen faktörler. *Tesam Akademi Dergisi*, 11(2), 761-791. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.1332804>.

Öz

Ortadoğu siyasetinin oluşturulmasında Türkiye ve Suudi Arabistan önemli iki aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma 2002-2023 yılları arasında Türkiye ve Suudi Arabistan'ın karşılıklı ilişkilerinde etkili olan dış politika parametrelerini ele almaktadır. Akabinde iki ülkenin dış politika ilişkilerinde iş birliği çerçevesi ve çatışma olasılıkları analiz edilmektedir. Bu bağlamda her iki ülkenin Ortadoğu ekseninde benzer dış politikalar geliştirebildiği gibi ayrıştığı konular da bulunmaktadır. Arap Baharı sonrasında hem Türkiye hem de Suudi Arabistan dış politikada kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaların neticesinde hem Türkiye hem Suudi Arabistan Ortadoğu'da önceliklerini yeniden belirlemek zorunda kalmışlardır. Nitekim her iki ülkenin birbirleri ile siyasal ve sosyal birçok farklılıklara sahip olması çok uzun süreli iş birliklerini pek mümkün kılmamaktadır. Bu çalışma, her iki ülkenin karşılıklı ilişkilerinde çıkarları çerçevesinde nispi iş birlikleri yapabildikleri sonucuna varmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suudi Arabistan, Nispi İş Birliği, Ortadoğu.

Abstract

Turkey and Saudi Arabia appear as two important actors in the formation of the Middle East policy. This study deals with the foreign policy parameters that were effective in the mutual relations of Turkey and Saudi Arabia between 2002-2023. In this context, the framework of cooperation and the possibilities of conflict in the foreign policy relations of the two countries are analyzed. In this context, both countries can develop similar foreign policies in the Middle East axis, but there are also issues where they diverge. After the Arab Spring, both Turkey and Saudi Arabia experienced ruptures in foreign policy. As a result of these ruptures, both Turkey and

Saudi Arabia had to redefine their priorities in the Middle East. Indeed, the fact that both countries have many political and social differences with each other makes long-term cooperation unlikely. This study has concluded that both countries can make relative cooperation within the framework of their interests in their mutual relations.

Keywords: Türkiye, Saudi Arabia, Relative Cooperation, Middle East.

Extended Abstract

The claim that Turkey is the only country that can fill the gap as an ally in Saudi Arabia's struggle against Iran makes it necessary to examine the cooperation structures to be established in the region. Because, it can be said that the basis of cooperation and struggles to be experienced in the region is formed by allied structures. The aim of this study is to discuss the reasons why Saudi Arabia-Turkey relations turned into sustainable regional cooperation between 2002-2023 with the concept of economy and *Ceteris paribus* "All other things being equal".

It can be emphasized that Turkey and Saudi Arabia's different thinking on many issues creates distrust towards each other in the relations between the two countries. The mutual distrust between the two states has turned into a crisis when it comes to it, and when it comes to it, it has led to relative cooperation as a logical way out.

In the context of relations with the West, although the diplomatic ground in the Middle East continued as the regional balance between the Saudi Arabia-Egypt "moderate" axis and the Iran-Iraq "radical" axis, this balance ended with the Arab Spring. Arab revolts hit the countries on both axes and damaged both sides. Therefore, the loss of Hosni Mubarak is not only the loss of an ally for Saudi Arabia; it should also be seen as a situation that changes and/or transforms the regional balance of power.

The states within the Middle East regional security complex are in a serious positive correlation with the presence of expansionist forces in the region. In this context, in order to understand the developments in the Middle East, it may be useful to look at the causes of the Peloponnesian wars and allied relations of Thucydides. In this respect, when the

competition of the Middle Eastern regional states is considered, it may cause the prominent states to use their military and economic superiority over other regional states as a foreign policy tool. As a matter of fact, just like in the Athenian period, a strong state in the Middle East can turn the desire to "return" another relatively weak state into a foreign policy step. It can be said that such foreign policy moves have further increased polarization in the region, as in the Qatar Blockade.

After the Arab Spring, both Turkey and Saudi Arabia experienced ruptures in foreign policy. As a result of these ruptures, both Türkiye and Saudi Arabia have redefined their priorities in the Middle East. Although Turkey and Saudi Arabia were not directly affected by the Arab Spring, they had to rethink their regional and global power calculations. The Arab uprisings required greater cooperation between Turkey and Saudi Arabia, the two most important stable countries in the region. Although Riyadh and Ankara "othering" each other on some issues, they started to act within the framework of pragmatist relative cooperation. Political unity plays a very important role in successful cooperation systems. As a matter of fact, long-term cooperation is not very possible due to the political differences between the two countries. Both countries tend towards relative cooperation within the framework of their interests in their mutual relations.

Today, there are countries in the Middle East that aim to become a great power, such as Turkey, Iran, Saudi Arabia and Israel. Despite cultural and other differences, similar structures produce similar results. In this context, the fact that each state defines its own interests as indispensable and vital makes cooperation difficult. Therefore, the existence of so many actors also means the existence of actors who try to turn the factors mentioned above in their favor. In this case, the absence of a dominant foreign power such as the USA and European states trying to maintain the regional balance, and the presence of Russia, which continues to exist as a relatively strong and competitive state in the region, make the region more complex day by day. As Waltz points out, if the system does not resolve the big problem, then states have to make rational decisions in their own narrow circumstances, even though they know that by making such decisions, they are causing undesirable consequences for most of them. Considering that the mentioned regional states have limited capacity to change the international system, this article concludes that regional states can develop relative cooperation in the context of their own capacities, depending on the circumstances. The common aspect of both actors is that both Turkey and Saudi Arabia tend to develop more

independent policies than before the Arab Spring. Namely, it can be emphasized that after the Arab Spring, both Saudi Arabia and Turkey acted in an effort to protect their own positions in the international system.

Giriş

Arap Baharı'ndan önceki süreçte dönemsel olarak yaşanan bazı dinamiklerin etkisi dışında Suudi Arabistan ve Türkiye, Batı dünyasıyla yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Her iki ülke de Soğuk Savaş boyunca Batı Bloku'nda yer almış, Türkiye Batı'nın kurduğu pek çok örgüte üye olmuştur. Ancak 2003 yılında Irak'ın işgali ve 11 Eylül saldırılarının ardından ABD ile ilişkilerin zayıflaması hem Suudi Arabistan'ı hem de Türkiye'yi bölgesel sorunları çözmek için -küresel güçlerin tercihlerinden ziyade- bölgesel politikalar geliştirmeye ve bölgesel dinamiklere öncelik vermeye teşvik etmiştir (Ataman, 2012, s. 134).

Böyle bir durumda Waltz'ın deyişiyle beklenti bir dengenin ona bir kez ulaşıldığında korunacağı değil, bir dengenin bir kez bozulduğunda şu ya da bu şekilde yeniden kurulacağıdır. Zira bu durumda Suudi Arabistan'ın İran'a karşı mücadelesinde bir müttefik olarak boşluğu doldurabilecek tek ülkenin Türkiye olduğu iddiası, bölgede kurulacak iş birliği yapılarının incelenmesini gerekli kılmaktadır (Ataman, 2012, s. 132). Bu bağlamda bölgede yaşanacak iş birlikleri ve mücadelelerin temelini müttefik yapılarının oluşturduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, -iktisat kavramı ile ceteris paribus "diğer tüm durumlar sabitken"- 2002-2023 yılları arasında Suudi Arabistan-Türkiye ilişkilerinin bölgesel anlamda sürdürülebilir iş birliğine dönüşme/dönüşmeme nedenlerini ele almaktır.

Ortadoğu bölgesindeki devletlerin güvenlik politikaları, bölgede yayılmacı güçlerin varlığıyla önemli bir ilişki içerisinde. Bu ilişki, bölgesel güvenlik kompleksi içinde dikkate değer bir pozitif korelasyona işaret etmektedir (Yolcu, 2020, s. 489). Bu bağlamda Ortadoğu'daki gelişmeleri anlamak için Tukidides'in Peloponezya savaşlarının sebepleri ve müttefik ilişkilerine bakmak faydalı olabilir. Yunanistan'ın coğrafi yapısı, Helenlerin merkezi bir siyasi yapı kurmasını engellemiştir. Bu nedenle Yunanistan, irili ufaklı birçok polise bölünmüştür. Bu polisler arasında en önemlileri Atina, Sparta, Korinthos, Megara ve Thebai'dir. Bu polislerden Atina ve Sparta, Helen dünyasının lideri olmak için uzun yıllar mücadele etmiştir (Karaman, 2019, ss. 1-60). Bu mücadele, karşılıklı ittifak arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Korinthos ve Megara arasında yaşanan anlaşmazlıkta Atina, Megara'nın tarafını tutmuştur. Bu, Korinthos ve Atina'nın karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Atina'nın müttefiki olan Megara ise bir süre sonra Atina karşıtı hale gelmiştir. Bunun sebebi, Atina'nın ticaret yollarını elinde bulundurması ve Megara'yı Megara Kararnamesi ile kendine bağlama

isteğidir. Atina'nın Meğera'yı ittifak sisteminde kaybetmesi, Sparta ile savaşını da kaybetmesine neden olmuştur (Thukydides, 2020, s. 100). Bu açıdan Ortadoğu bölge devletlerinin rekabeti ele alındığında öne çıkan devletlerin diğer bölge devletlerinden askeri ve ekonomik yönden üstün olmaları durumunu bir dış politika aracı olarak kullandıkları görülmektedir. Nitekim tıpkı Atina döneminde olduğu gibi Ortadoğu'da da güçlü bir devlet kendinden görece zayıf olan diğer bir devleti "yola getirmek" arzusu ile dış politika adımlarını keskinleştirebilmektedir. Bu tür dış politika hamlelerinin tıpkı Katar Ablukasında olduğu gibi bölgedeki kutuplaşmayı daha da arttırdığı ifade edilebilir.

Suudi Arabistan, Arap Baharı öncesinde dış politikasında ekonomik gücünden hareketle siyasal sonuçlar elde etmeyi arzulamıştır. Suudi Arabistan bu dönemde petrol satışı ve gelirlerinin katkısıyla Batı ile olumlu siyasal sonuçlar doğuracak ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. Suudi Arabistan Müslüman dünya ile dış politikasını, Mekke'nin İslam dünyası için öneminden hareketle şekillendirmiştir (Ennis ve Momani, 2013, s. 1127).

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı sonrası yayınlamış olduğu Suudi dış politika doktrininin ayrıntıları dış güvenlik ve enerji güvenliği temalarına dayanmaktadır. Dış güvenlik, Suudi Arabistan'ın diğer uluslarla ilişkilerini içermektedir. Bu bağlamda Suudi Arabistan Arap Baharı sonrası dış politikasını kendi topraklarının güvenliğinin sağlanması koşuluyla Ortadoğu'dan başlatmaya karar vermiştir. Bu durum Suudi Arabistan'ın tehdit algısının kendi bölgesinden gelebileceği ihtimali üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Enerji güvenliğinin sadece petrol sahalarını savunmaktan ziyade, istikrarlı küresel enerji piyasalarını sürdürmek üzere tasarlamaya çalışan Suudi Arabistan, Batı ile de ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir (Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine, 2013, s. 2).

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı öncesi ve sonrasında değişmeyen dış politika unsuru ise uluslararası örgütlerdeki pozisyonunun yumuşak güç olarak özellikle bölge ülkelerine karşı etki unsuru olarak kullanılmasıdır. Örneğin, İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT), Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ve Arap Birliği'ndeki kurucu rolü, uluslararası ve bölgesel örgütlerde "etkili bir rol" oynamaya çalışması, Suudi Arabistan'ın yumuşak gücü olarak gösterilebilir (Ennis ve Momani, 2013, s. 1133). Suudi Arabistan'ın dış politikasında Arap Baharı sonrası bir diğer önemli gelişme, Muhammed Bin Selman'ın 2017'de veliaht prens olarak atanmasıdır. Prens Selman, Başbakanlık görevinin yanı sıra Ekonomik ve Kalkınma İşleri ve Siyasi ve Güvenlik İşleri konseylerinin başkanı olarak da görev yapmaktadır.

2016 yılında açıkladığı 2030 vizyonu kapsamında Prens Selman, Suudi Arabistan ekonomisini petrole bağımlılıktan kurtarmak, dışa açmak ve dünya ile ilişkilerini çeşitlendirmek amaçlarını dünya kamuoyu ile paylaşmıştır (Saudi Arabia's Vision 2030, 2016).

Türkiye'nin Dış Politikası, Arap Baharı öncesinde Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı niteliğine vurgu yaparak özellikle Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile beraber Türkiye'nin Ortadoğu'da Osmanlı'dan kalma sorumlulukları olduğu savına göre şekillenmiştir (Kurubaş, 2014, s. 465). Bu durum, Türkiye'nin geleneksel dış politika ilkeleri ile çatıştığı hatta Batıcılık ilkesinin terk edilerek eksen kayması yaşandığına dair eleştiriler ortaya konulmasına neden olmuştur (Murinson, 2006, s. 945). Türkiye'nin Arap Baharı sürecine bu denli ilgi duymasının ardında bu ilkesel değişikliğin olduğu söylenebilir. Arap Baharı sonrasında ise Türkiye'nin hem içsel dinamiklerinde meydana gelen gelişmeler hem de konjonktürel değişiklikler Türkiye'nin geleneksel dış politika araçlarına geri dönme eğilimi göstermesine neden olmuştur. Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri, Türkiye açısından Arap Baharı öncesi geliştirilen "Türkiye'nin Osmanlı sorumluluğu" ve Arap Baharı sonrası "geleneksel dış politika araçlarına dönüş" politikası ile geçişken olmayan iki farklı dış politika zeminini oluşturduğu iddia edilebilir.

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'ndan sonra İran'ın Suriye, Irak ve Yemen gibi ülkelerde etkinliğini arttırmaya çalışması, iki ülkeyi İran'a karşı birlik olmaya iten sebeplerden biri olmuştur. Ancak Arap Baharı'nı kendi monarşisi için bir tehdit olarak gören Suudi Arabistan ile bu süreci "geç kalmış bir demokratikleşme hareketi" olarak gören Türkiye'nin düşünceleri bu noktada çakışmaya başlamıştır (Özev, 2016, s. 12). Öte yandan Suudi Arabistan, Müslüman Kardeşler'i etkisizleştirilmesi gereken bir örgüt olarak görürken; Türkiye ise bu hareketi demokratikleşme adına önemli bir hareket olarak görmüştür. Dolayısıyla iki ülke, İran'ın bölge ülkeleri üzerinde etkinliğini artırma çabası konusunda benzer tutumlar sergilemesine rağmen Mısır konusunda ayrılmıştır (Özev, 2016, s. 11). Türkiye ve Suudi Arabistan'ın birçok konuda farklı düşünmesi iki ülkenin ilişkilerinde birbirlerine karşı güvensizliğe sebep olduğu vurgulanabilir. Her iki devletin birbirlerine karşılıklı güvensizliği yeri geldiğinde krize dönüşmüş yeri geldiğinde de mantıklı çıkış yolu olarak "nispi iş birliğine" yol açmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 2002-2023 yılları arasında Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin Arap Baharı sonrası dönemdeki değişen dinamiklerini incelemektir. Bu inceleme, bölgedeki çeşitli iç ve dış

faktörlerin etkisi altında şekillenen bu ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu çalışmada, Ortadoğu'da iki önemli aktör olan Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ilişkileri, bölgedeki bazı dinamikler üzerinden değerlendirilecek olup; İhvan, İran, ABD, Suriye ve Katar gibi iç ve dış dinamiklerin bölgedeki tansiyonu ne ölçüde etkilediği üzerinde durulacaktır. Bu faktörler çoğunlukla iki ülke arasındaki "gerilim hattı"nın başrol oyuncularını olmuştur. Bu faktörlerden birinde meydana gelen değişim, diğerlerinde de hareketlenmeye sebep olmakta ve çoğu zaman bu faktörler birbirinin "tetikleyicisi" olabilmektedir. Bu doğrultuda, "domino etkisi" ile birbirinin itici gücü haline gelen bu faktörler üzerinden Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri analiz edilecektir.

Arap Baharı'na Giden Süreçte İlişkilerin Genel Çerçevesi

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan, Afganistan ve İran gibi doğusundaki ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Türkiye, 1932 yılında Suudi Arabistan'ın bağımsızlığını tanıyarak bu ülke ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler, iki ülke arasında karşılıklı güven ve anlayış temelinde gelişmiştir (Özev, 2016, s. 11). Ancak Soğuk Savaş döneminde Batı kampında yer alan Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerini askıya almıştır. Soğuk Savaş döneminde, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin ortak dış politika hedefi, komünizmi Orta Doğu'dan uzak tutmaktır. Bu ortak hedef, iki ülke arasında iş birliğinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Arap-İsrail sorunu, Filistin sorunu, Lübnan krizleri ve Suriye ile ilişkiler gibi konularda, iki ülkenin tutumu farklı olmasına rağmen, aralarında iş birliği söz konusu olmuştur.

1960'lı yıllarda gündeme gelen Avrupa Birliği'ne katılım ve Kıbrıs Sorunu gibi meseleler Türkiye'yi Batı ile ilişkilerini gözden geçirmeye itmiştir. Aynı dönemlerde Mısır'ın Arap milliyetçiliği aracılığıyla Türkiye ve bölge ülkelerine zarar vermesi ve 1973 Petrol Krizi'nin ortaya çıkardığı ekonomik ve enerji güvenliği sorunları; Türkiye ile Suudi Arabistan gibi ülkeleri birbirine yakınlaştırmıştır. İlerleyen dönemlerde patlak veren bir dizi olay ise bu iki ülkenin iş birliği yapmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Türkiye, 1969'da yeni kurulan ve merkezi Suudi Arabistan'da bulunan İİT'ye katıldı. 1975'te ise Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile diplomatik ilişkiler kurdu (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2016). İran İslam Devrimi, 1980'lerdeki İran-İrak Savaşı, Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Soğuk Savaş'ın son bulması, Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinde karşılaşılan zorluklar, Türkiye'nin iç siyasi dinamikleri ve PKK'ya karşı yürütülen mücadele, 2003'te Irak'ın ABD tarafından işgali, İran'ın bölgesel etkileşimini artırması ve son olarak

yaşanan Arap Baharı, iki ülkenin diplomatik ilişkilerinde belirleyici dönemler olarak öne çıkmıştır (Özev, 2016, s. 15).

1970'ler boyunca Türkiye, Suudi Arabistan'ın petrolüne ihtiyaç duyarken; Suudi Arabistan, modern şehirler inşa etmek için Türkiye'nin büyük inşaat sektörüne ihtiyaç duyuyordu (Oktav, 2015, s. 30). 1980'lerin başlarında hem ABD hem de Körfez ülkeleri için oldukça endişe verici iki gelişme oldu. İran'da İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşı, Türkiye'nin Washington ve Riyad'ın gözündeki önemini artırdı. İran'daki İslam devrimi ve İran'ın "devrim ihracı" stratejisi, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olarak görülebilir.

Dolayısıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi, iki Irak savaşı, Afganistan'daki çatışma, İran'la yaşanan kriz ve küresel finansal krizler Türk dış politikasını yeniden şekillendiren unsurlar olmuştur. 2000'li yıllardan itibaren iktidara gelen AK Parti hükümeti, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir politika benimsemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, İT'deki etkisini artırmış ve Arap Birliği'nde gözlemci statüsüne sahip bir ülke olarak katılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018). Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerin güçlendirilmesini, aynı zamanda Avrupa Birliği ile daha sağlam bir iş birliği kurmanın bir yolu olarak değerlendirmeye başlamıştır (İnat, 2014). (İnat, 2014).

Bu dönemde Türkiye ile Suudi Arabistan'ın ekonomik ve siyasi ilişkilerinde ilerleme gözlenmiştir. Bu durumun bir yansıması olarak, 2002 yılında Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticaret hacmi 1,3 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır (Özev, 2016, s. 20). Zira 11 Eylül'den sonra ABD ve Avrupa'da aradığını bulamayan Suudi iş adamları Türkiye'yi cazip bir hedef olarak görmeye başlamışlardır. Suudi Arabistan, 11 Eylül olaylarının ardından, geleneksel olarak ABD'nin müttefiki olduğu pozisyonundan saparak Amerikan bağımlılığını azaltma çabalarını başlatan bir ülke konumuna geçmiştir (Ataman, 2006). 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişiminde önemli bir etken olmuştur, çünkü bu olay ortak endişeleri beraberinde getirmiştir. Irak'taki işgalden sonra İran'ın Irak'ta nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii gruplar aracılığıyla ülke üzerinde etkinliğini arttırmaya çalışması, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin ortak kaygısı olmuştur (Demmelhuber, 2019, s. 119). Ancak bu dönemlerde Suudi Arabistan, Türkiye'nin Hamas ile temaslarını, İran'a yaklaştığına dair bir işaret olarak değerlendirmiş ve bu durum iki ülke arasında gerilim yaratmıştır. Zira dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 2004 yılında Hamas lideri Şeyh Ahmet Yasin'e suikast düzenlemesi nedeniyle İsrail'e "devlet terörü" suçlamasında

bulunmuştu (Uzer, 2011, s. 151). Ancak bu durum, iki ülkenin karşılıklı ziyaretleri ile dengelenmiştir (Özev, 2016, s. 20).

Bu dönemde gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretler genellikle anlaşmalarla neticelenmiştir. 11 Ekim 2003 tarihinde Cidde’de Türk-Suudi İş Konseyi kurulmuş; 12 Şubat 2005 tarihinde Riyad’da “Güvenlik, Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerle Mücadele Alanında İş Birliği Anlaşması” imzalanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018; Resmî Gazete, 2007). Ağustos 2006’da Türkiye’yi ziyaret eden Suudi Arabistan Kralı Abdullah Bin Abdülaziz El Suud, 40 yıl aradan sonra ülkeyi ziyaret eden ilk Suudi kral olmuştur. Ziyareti, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in daveti üzerine gerçekleşmiştir (Hürriyet, 2018). Bu tarihi ziyaret sırasında iki ülke arasında Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, Sağlık Alanında İş Birliği Anlaşması ve Turizm Alanında İş Birliği Anlaşması gibi farklı alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır (Ataman, 2012, s. 229). Türkiye-Suudi Arabistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK), 26 Kasım 2008 tarihinde Ankara’da imzalanmıştır (Resmî Gazete, 2009). Türkiye, Eylül 2008’de Körfez İş Birliği Konseyi (KİK) Dışişleri Bakanları nezdinde gerçekleştirilen Stratejik Diyalog toplantısında, KİK’in ilk stratejik ortağı olmuştur (Ayhan, 2009). 2009 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Suudi Arabistan’ı ziyaret ederek Suudi Şura Meclisi’nde bir konuşma gerçekleştirmiş ve bu vesileyle yabancı Müslüman liderler arasında bu platformda söz alan ilk lider olmuştur. Nitekim Gül Şura’daki mesajında, “Bölgesel lider ülkeler olarak, Türkiye ve Suudi Arabistan Ortadoğu ve tüm dünyada barış istikrarı geliştirecek yapıcı dış politikalar izlemektedirler. Her iki ülkenin bölgesel ve uluslararası ilişkilerde benzer görüşleri bulunmaktadır” ifadesini kullanmıştır (Gürcanlı, 2009). 2010 yılında ise dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kral Abdullah’ın elinden Uluslararası İslam’a Hizmet ödülü almıştır (Özev, 2016, s. 21).

Suudi Arabistan, 2008’deki küresel ekonomik krizin ardından petrol dışı ekonomik sektörlerini geliştirmeye odaklanarak ekonomik çeşitliliğini artırmaya çalışmıştır. Bu durum, Türkiye için enerji alanındaki iş birliğini daha da cazip hale getirmiştir. Türkiye’de 2002 yılında iktidara gelen AK Parti’nin ihracat odaklı bir ekonomi politikası geliştirmeye ve bölge ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirerek Türkiye’deki özel sektöre farklı ticaret alanları açmaya çalışması, iki ülke açısından önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır (Sıradağ, 2016). Enerji sektöründeki ilişkiler açısından 2000’li yıllarda Suudi Arabistan ve Katar, Türkiye’nin en büyük iki hidrokarbon ihracatçısı olmuştur. (OxGAPS Forum, 2017, s. 2). 2022 yılının Ocak-Temmuz döneminde Türkiye’nin Suudi Arabistan’a

ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %55 artarak 218 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Bu artış, Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarındaki büyümesini yansıtmaktadır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatında enerji, elektrikli cihazlar ve makineler öne çıkmakta ve bu ürünler toplam ihracatın %50'sini oluşturmaktadır. İthalatta ise, plastikler, organik kimyasallar ve kurşun-kurşundan eşya gibi ürün gruplarının öne çıktığı gözlenmektedir. Bu sektörler toplam ithalatın %94'ünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatındaki artış, Suudi Arabistan'ın enerji ve hammadde zenginliğinden kaynaklanmaktadır (DEİK, 2022).

Suudi Arabistan, hac ve umre turizmi alanında da önemli bir destinasyon olarak öne çıkmaktadır. Suudi Arabistan'ın Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'nın (GSYİH) yaklaşık %7'si hac ve umre gelirlerinden elde edilmektedir. Suudi Arabistan'ın Vizyon 2030 projesi, bu alandaki geliri artırmayı hedeflemektedir. Türkiye'den de her yıl binlerce Müslüman, hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek üzere Suudi Arabistan'a seyahat etmekte ve bu durum ikili ilişkileri güçlendirmektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesi, hac ve umre turizmi için önemli bir destek sağlayabilir ve bu alandaki iş birliğini artırabilir (Çiçek, 2023).

29-31 Aralık 2015 tarihlerinde gerçekleşen Suudi Arabistan ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, iki ülke arasındaki ilişkilerin genişletilmesi ve çeşitlendirilmesi amacıyla üst düzey iş birliği ve diyalog mekanizmasının kurulması konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu bağlamda, Suudi Arabistan Kralı Selman'ın 11-14 Nisan 2016 tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyareti sırasında, "Türk-Suudi Koordinasyon Konseyi"nin kurulmasına yönelik Mutabakat Belgesi imzalanmıştır. Türk-Suudi Koordinasyon Konseyi'nin kurulması, Suudi Arabistan ile mevcut çok yönlü ilişkilerin daha da güçlenmesi ve kurumsallaşması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2018).

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nda hem Riyad hem de Ankara kaoslara yol açabilecek devrimler yerine bölgesel sistemde tedrici değişim ve reformu tercih etmiştir. Suudi Arabistan bu konuda daha çekimser kalsa da, Türkiye ile ilişkileri bağlamında bölgesel istikrarın sürdürülmesini ve bilinçli bir reform sürecini tercih etmiştir. Siyasi ve sosyal değişimin kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde, halkın taleplerini desteklemeye başlamışlardır. Bu nedenle, her iki ülke de bölgesel istikrarı sağlamak için –birbirleriyle de dahil olmak üzere- gerek laik gerekse geleneksel rejimlerle ilişkilerini geliştirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Suudi Arabistan için Türkiye ile hareket etmek, Libya, Tunus ve Suriye gibi devrimci hareketleri de desteklemeyi gerektirmiştir (Ataman, 2012,

s. 131).

Libya’da Kaddafi’nin devrilmesini destekleme konusunda, her iki ülke de ortak bir tutum benimsemiş ve iş birliği yapmıştır (Talbot, 2013). Türkiye, başlangıçta Libya’daki NATO operasyonuna karşı çıktığını ifade etmiştir (Yackley, 2011). Recep Tayyip Erdoğan, Mart ayının başında, Libya’daki durumu eleştirerek “NATO’nun Libya’da ne işi var?” sorusuyla sert bir tepki göstermiştir. Libya’ya yönelik hava operasyonunun başlaması üzerine, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye’nin bazı şartları olduğunu belirterek, NATO’nun Libya’ya girmesinin ancak Libya’nın Libyalıların mülkiyeti olduğunu tespit ve tescil etmek için olabileceğini ifade etmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise, operasyonun komuta ve kontrol sisteminin tamamının NATO’ya devredilmesini talep etmiştir (Danışman, 2011).

Suudi Arabistan – Türkiye İlişkilerini Etkileyen Faktörler

Görüldüğü üzere iki ülke, ayaklanmaların başladığı ilk sıralarda hem bölge ülkelerine hem de birbirlerine yönelik politikalarda “ılımlı” olarak nitelendirilebilecek politikalar benimsemişlerdir. Ancak ilerleyen safhalarda Türkiye ve Suudi Arabistan’ın dış politikaları İhvan faktörü, İran Faktörü, ABD Faktörü, Suriye Krizi gibi bölgesel gelişmeler üzerinden değişmiştir.

Batı’da modernleşme, kurumların dönüştürülmesiyle mümkün olmuştur. Ortadoğu’da en gelişmiş kurum olarak devlet aygıtı kendini sarsıcı konulara karşı dayatıcı hatta pekiştirici reaksiyon göstermiştir (Kuran, 2021, s. 56). Türkiye ve Suudi Arabistan’ın devlet aygıtının dönüşümü konusunda fikir ayrılığı yaşaması iki ülke arasındaki ilişkileri yön kaybına uğratmıştır. Arap Baharı sonrası ilişkilerin seyrini etkileyen faktörler ve yarattıkları sonuçlar, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinin konusunu oluşturacaktır.

İhvan Faktörü

Geleneksel monarşisine herhangi bir alternatif istemeyen Suudi Arabistan’ın başlıca kaygılarından biri, İslami hareketlerin başarılı olma ihtimalidir. Seçilmiş İslami hükümetlerin ortaya çıkışı, bölgesel miras yönetimlerinin meşruluğunu kaybetmesine sebebiyet verebilir (Ataman, 2012, s. 133). Bu nedenle Suudi Arabistan’ın Mısır’a yönelik tutumunda “İhvan” önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Suudi Arabistan, İhvan’ın Mısır’da potansiyel bir başarı elde etmesinin, hem bölgedeki liderlik pozisyonunu zayıflatabileceği hem de kendi monarşisine yönelik

bir tehdit oluşturabileceği endişesini taşımaktaydı (Erboğa, 2016, s. 12). ABD'nin desteğiyle iktidara gelen Sisi yönetimi, meşruiyetini ve idaresini güçlendirmek için Körfez ülkelerinin (Katar hariç) maddi ve siyasi desteğine büyük ölçüde bağımlıydı. Bu destek, yaklaşık 30 milyar dolarlık bir yardım paketiyle pekiştirildi (Reuters, 2013).

Katar, Mursi yönetimini destekleyen tek Körfez ülkesi olarak bölge sorunlarında etkin bir diplomatik rol oynamıştır. Çeşitli gerekçeler ileri sürülse de Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Bahreyn'in Doha'dan büyükelçilerini çekmesinin temelinde Katar'ın İhvan hareketine destek vermesi bulunmaktaydı (Al Jazeera Turk, 2014). Nitekim İhvan hareketinin terör örgütü ilan edilmesi, bu üç ülkenin ortak bir kararı olmuştur (Erboğa, 2016, s. 13). Bu dönemde Kral Abdullah, Türkiye'nin Mısır'da İhvan'ı desteklediği iddiasıyla ağır eleştirilerde bulunmuştur. 2015 yılında iktidara gelen Kral Selman ise İran'ı dengeleme amacıyla Türkiye ile iş birliği yapma niyetinde olduğunu ifade ederek dostluk söylemini benimsemiştir. Suudi Arabistan, Mart ayında Müslüman Kardeşleri terör örgütü olarak sınıflandırmıştır (Al Jazeera Turk, 2015). Ancak ABD-İran yakınlaşmasının ve diğer bölgesel tehditlerin oluşturduğu hassasiyet, Riyad yönetiminin pozisyonunda değişikliğe neden olmuştur. Kral Selman döneminin başlamasıyla, Suudi Arabistan'ın dış politikasındaki değişikliklerin öncelikli olarak İran tehdidinin, İhvan tehdidinden önce geldiği görülmüştür (Erboğa, 2016, s. 14). Türkiye ile ilişkileri iyileştirmek de bu noktada önem teşkil etmiştir. Neticede Türkiye-İran yakınlaşması Riyad'ın İhvan konusunda yumuşamasını sağlamıştır. 2015'te Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Suud Faysal'ın kendilerinin "Müslüman Kardeşler teşkilatının tamamına değil, teşkilat içerisindeki küçük bir gruba karşı olduklarını" ifade etmesi bu açıdan değerlendirilebilir (Al Jazeera Turk, 2015). Bu söylemler olumlu olarak değerlendirilse de Veliyaht Prens Selman'ın ülkesine ve bölgeye "ılımlı-İslam yaklaşımı" benimseme isteğini dile getirmesi, Türkiye tarafından hoş karşılanmayan bir durum olmuştur (Jones, 2017). Zira Cumhurbaşkanı Erdoğan bu duruma; "ılımlı İslam yakıştırmaları çok çirkin... İslam'ın ılımlısı, ılımsız falan olmaz... bu ifadenin patenti nereye ait: Batı'ya" diyerek tepki göstermiştir (Takvim, 2017).

İki ülke arasındaki ilişkileri İhvan ekseninde tırmandıran bir diğer faktör, 2014 yılında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliğine seçilememesinde Suudi Arabistan'ın etkili olmasıydı. Zira Newsweek Dergisi'nde Mısır ve Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin üyeliğine karşı yoğun bir kampanya yürüttüğü ve her iki ülkenin de Erdoğan'ın Müslüman Kardeşlere verdiği desteğe karşı öfke duyduğu ifade edilmiştir (Atalay,

2014)

İhvan faktörü, ekonomi ve enerji alanında da Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin gündemini sarsmıştır. Ocak 2013'te Abu Dhabi Ulusal Enerji Şirketi (Taqa) ve Türkiye'nin Elektrik Üretim Şirketi, Türkiye'nin Afşin-Elbistan bölgesindeki linyit kömürü rezervlerini kullanan elektrik santrallerini inşa etmek için 12 milyar dolarlık bir proje üzerinde anlaşmıştır (Neuhof, 2013). Ancak Ağustos ayı sonlarında Taqa, proje inşaatına başlamayı 2014 yılına kadar ertelediğini açıklamıştır. Abu Dabi'nin şirketten çekilmesi için sanayi yetkililerinin belirttiği nedenler finansman koşulları ile ilgiliydi. Ancak BAE'nin bu kararında asıl etkili olan faktör, Türkiye'nin Mısır Darbesine destek veren Körfez ülkelerine yönelttiği eleştiriler olmuştur (Trade Arabia, 2013).

2015 yılında, Türkiye, Suudi Arabistan'ın Yemen'deki İran destekli Husi milislerine karşı başlattığı askeri müdahaleyi desteklemiştir. Bu destek, iki ülke arasındaki gergin ilişkileri yumuşatmaya yönelik bir çaba olarak yorumlanabilir (Hürriyet, 2015). Ancak, Türkiye'nin Suudi Arabistan'ın Yemen müdahalesine desteğini, Türkiye'nin bölgedeki Sünni-Şii çatışmasına müdahalesinin bir göstergesi olarak yorumlayanlar da olmuştur (Gadjiyev, 2015). Türkiye'nin Riyad'a verdiği bu desteğin altında Kral Selman'ın iktidara gelmesi etkili olmuştur (Oktav, 2018, s. 4). Ancak 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yaşanan başarısız darbe girişimine Suudi Arabistan'ın geç tepki göstermesi ve darbe girişimine karşı net bir tutum sergilememesi, ilişkilerin tekrar gerilmesine yol açmıştır (Oktav, 2018, s. 5). Öte yandan, Suudi Arabistan'ın darbe girişiminin inşacıları arasında yer aldığına dair bazı iddialar da gündeme gelmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin arkasında ABD ve Suudi Arabistan'ın olduğu iddiaları, Wikileaks'in kurucusu Julian Assange tarafından ortaya atıldı. Assange, Hillary Clinton başta olmak üzere bazı Amerikalı yetkililerin ve Suud hanedanının darbenin perde arkasında yer aldıklarını öne sürmüştür (T24, 2016).

Prens Muhammed bin Selman'ın Türkiye ve Katar'a karşı oldukça sert bir dil kullanmaya başlaması, iki ülke arasındaki olumsuz durumu fazlasıyla derinleştirmiştir. Muhammed bin Selman, İhvan'a yönelik "yok edilmesi gereken terör kuluçkası" ifadesini kullanırken; Türkiye, İran ve Katar'ı ise "şer eksenli" olarak nitelendirmiştir. Ekim 2018'de yaşanan Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı cinayeti de Prens Selman'ın İhvan'a yönelik sert tutumu üzerinden yorumlanabilmektedir. Zira Körfez medyası, Kaşıkçı'nın Katar, Türkiye ve Müslüman Kardeşler ile bağlantıları üzerinde durmaktadır (Taştekin, 2018). Arjantin'deki

G20 Zirvesi'nde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, görüştüğü liderlere, Suudi Arabistan'ın İstanbul'daki başkonsolosluğunda öldürülen gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın cinayetiyle ilgili 10 maddelik bir rapor sundu. Raporda, cinayetin planlı olduğu, Türkiye'nin resmi soruşturma başlattığı ve bulguları uluslararası toplumla paylaştığı hatırlatıldı. Cinayetin, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilediği ifade edildi. Raporda, Türkiye'nin şeffaflık ve iyi niyetle hareket ettiği, Suudi Arabistan yönetiminin ise aksi bir tutum sergilediği vurgulandı (Müderrişoğlu, 2018). Nitekim Kaşıkçı cinayeti sonrası Suudi Arabistan ile ilişkiler gerilmiştir.² Cinayetin ardından Türkiye ve Suudi Arabistan, davanın kendi ülkelerinde görülmesi konusunda hak iddia ettiler. Bu iddialar doğrultusunda iki ülkede de yargılama süreçleri başlatıldı. Suudi Arabistan'daki yargılama tamamlandı ve ilk derece mahkemesi kararını verdi (Özel, 2022, s. 189). Türkiye ve Suudi Arabistan arasında 2022 yılı başından itibaren başlayan siyasi yakınlaşma, yargılama sürecini de etkiledi. Kaşıkçı Dosyası, Suudi Arabistan'a devredilmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere gençlik yıllarında Müslüman Kardeşler ile ilgilenen Kaşıkçı'nın öldürülmesi iki ülke arasında kriz çıkmasına sebep olmuştur. Fakat cinayet dosyasının Suudi Arabistan'a devredilmesi Türk Dış Politikasında değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Başka bir ifade ile Türk Dış Politikasında İhvan'a mesafe konmuştur. Bunun akabinde Türkiye Cumhurbaşkanı'nun Suudi Arabistan'ı ziyaret etmesi ile ilişkiler nispi düzelme eğilimine girmiştir (Anadolu Ajansı, 2022). Türkiye-Mısır ilişkilerinin normalleşme sürecinin başlaması da bu bakımdan ele alınabilir (Kaygusuz, 2023). Türkiye'nin bu dış politika hamleleri, Türkiye'nin geleneksel dış politikasına geri dönmesi olarak yorumlanabilir. Bölgedeki siyasi ve stratejik gelişmeler Türkiye'nin dinsel sebeplerden ötürü "duygusal" davranmasının önüne geçmiştir. Nitekim Muhammed Mursi sonrası Mısır ile uzun bir dönem diplomatik ilişkiler kopmuştu. Türkiye'nin askeri darbe ile iktidara gelen Abdülfettah es-Sisi ile diplomatik ilişkiler kurması ve Türk Dış İşleri Bakanı'nun ziyareti Türkiye'nin "İhvan" sebebiyle Mısır'a daha uzun süre mesafe koymayacağını göstermiştir (BBC, 2023; Kaygusuz, 2023).

² Kaşıkçı Cinayeti sonrasında Türkiye Suudi Arabistan ilişkileri gerilmesine rağmen bu ekonomik ilişkilere pek yansımamıştır. 2019 yılında 3,6 milyar dolar olan ticaret hacmi, 2021 yılında sadece 100 milyon dolar artmıştır. İkili ilişkilerin düzelmesinin akabinde 2022 yılı Ocak-Ekim döneminde ticaret hacmi 4,3 milyar dolara yükselmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Suudi Arabistan'ın Dış Ticareti", <https://immib.org.tr/tr/suudi-arabistanin-dis-ticareti>, 30.03.2022.

İran Faktörü

Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki iş birliğinin temel direklerinden biri, İran'ın bölgedeki etkinliğini arttırma tehdidi ve muhtemel bir İran hegemonyasını dengeleme ihtiyacıdır. Ancak, iki ülke, İran ile ilgili farklı politikalar izlemektedir. Türkiye Batı askeri müdahalesine karşı dururken, Suudi Arabistan Batı'yı İran'ı cezalandırmaya teşvik etmektedir. Suudi Arabistan İran'ın "Şii Hilal" hedefinden kaygı duymaktadır. Bu nedenle Suudi Arabistan, İran bölgesel hegemonyasıyla ilgili kaygıları olan Türkiye ile iş birliğini arttırmaya çalışmıştır.

1979 İran Devrimi, Orta Doğu'daki Şii-Sünni gerilimini derinleştirerek bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri etkilemeye başladı. Arap Baharı'nın ardından İran, Irak, Suriye ve Yemen'de siyasi ve askeri olarak güç kazanmıştır. Bu durum, Suudi Arabistan'da ciddi bir güvenlik endişesi yaratmıştır. Suudi Arabistan, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu artırmasını İran'ın dengelenmesi için bir fırsat olarak görmüştür (Sıradağ, 2016).

Bilindiği üzere Türkiye ve İran, Ortadoğu'da çatışmalı bir jeopolitik mücadele içerisinde. Bu mücadele özellikle Irak, Suriye ve Yemen gibi spesifik bölgelerde yoğunlaşmakla birlikte, genel anlamda tüm Ortadoğu'yu kapsamaktadır. Arap Baharı, İran ve Türkiye arasında bir çatışma sürecini tetiklemiş durumdadır. İran, 1979'daki devrimin ardından benimsediği "devrim ihracı" politikasıyla Ortadoğu'da etkinliğini arttırmaya çalışmıştır. Bu durum, bölgedeki güç dengelerini etkileyerek Türkiye ve İran arasındaki ilişkileri daha karmaşık hale getirmiştir. Her iki ülke de bölgesel nüfuzlarını genişletme amacıyla çeşitli stratejiler izlemekte ve bu çerçevede çatışan çıkarlarla karşılaşmaktadır. İsrail-Filistin sorununda ise İran, Şii ve Sünni fark etmeksizin bölgedeki İslamcılığı desteklemiştir. İran'ın karşısında ise henüz bölgedeki dinamikleri yeterince tanımayan ve sürece nispeten yeni dâhil olan bir Türkiye bulunuyordu. İran, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmesini "Filistin bağlamında" desteklemiştir.

İran, Arap Baharı'nın başlangıcında, bu hareketin kendi İslami devriminden esinlendiğini ve bölgedeki diğer halkları da benzer bir değişime teşvik edeceğini umarak coşkuyla karşılamıştır. Ancak, Arap Baharı'nın Türkiye gibi daha laik ve demokratik bir modeli benimsemesi, İran'da hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığı, Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla daha da derinleşmiştir. İran, Suriye'deki Baas rejimini desteklemeye karar vererek, "İslami uyanış" safından "karşı devrim" safına geçiş yapmıştır. Bu geçiş, İran dış politikası açısından bir dönüm noktası niteliğinde olmuştur (Keskin, 2015).

Türkiye başından itibaren ABD ve Batılı ülkelerin İran'a yönelik ambargo politikalarına karşı çıkararak İran'ı koruyan bir konumda yer almıştır. Türkiye, İran'ın enerji, ticaret ve bölgesel politikalar açısından bölgesel güvenliğin ve istikrarın önemli bir unsuru olduğunu düşünmektedir. İran'ın dışlanması, bu unsurları zedeleyecektir. 2010 yılında BM Güvenlik Konseyi'nde Brezilya ile geçici üye iken İran'a yeni yaptırımlar öngören tasarısında İran'ın lehine oy kullanmıştır (Milliyet, 2010). Böylece müzakerelere devam edilmesi için arabulucu rolü oynamıştır. Ancak Hasan Ruhani'nin başa gelmesiyle başlayan ABD ile yakınlaşma süreci, İran'ın artık bir arabulucuya ihtiyacı kalmadığı iddialarını gündeme getirmiştir (Yazıcıoğlu, 2013).

İbrahim Antlaşması, 15 Eylül 2020 tarihinde, ABD'nin arabuluculuğunda, İsrail ile Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn arasında imzalandı. İbrahim Antlaşması, stratejik anlamda İran'a karşı geliştirilmiştir (Şahin, 2021, s. 23). Bölge özelinde ise antlaşma, İsrail'in güvenliğini ve ABD'nin desteğiyle bölgesel iş birliğini garanti altına almayı öngörmüştür. Süreç içerisinde Suudi Arabistan'ın sessiz kalması antlaşmaya zımni destek olarak görülmüştür. Buraya kadarki siyasal gelişmeler Suudi Arabistan-İran ilişkilerini geleneksel rekabetleri bağlamında değerlendirilebilir.

Suudi Arabistan'ın 2030 vizyonu bağlamında dış ilişkilerini daha da çeşitlendirme girişimini başlattığı söylenebilir (Independent Türkçe, 2023a). Nitekim Suudi Arabistan-İran yakınlaşması Çin arabuluculuğunda gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan-İran diplomatik ilişkileri, 2016 yılında İran'da düzenlenen protestolar sırasında eylemciler tarafından Tahran Büyükelçiliği ve Meşhed konsoloslğunun ateşe verilmesi üzerine kesilmişti. Suudi Arabistan ve İran'ın Çin arabuluculuğunda diplomatik ilişkileri tekrar kurması Suudi Arabistan'ın 2030 vizyonu ile uyumlu bir dış politika seyrettiğini göstermektedir. Riyad'ın bu dış politika manevrasının Türkiye'ye yansması ise Türkiye'nin İsrail ve Mısır ile yakınlaşması şeklinde vuku bulmuştur (Duran, 2023).

ABD Faktörü

Körfez, ABD'nin çıkarları için yeni uluslararası sistemde her zaman kritik öneme sahiptir. Bu nedenle Washington, KİK ülkelerinin rejimlerini daha zayıf insan hakları standartlarına rağmen eleştirmemek hususunda her zaman ihtiyatlı davranmıştır (Oktav ve Ertem, 2015, s. 18). Suudi Arabistan, ABD'nin küresel enerji güvenliği açısından kritik bir konumdadır. Ülkenin sahip olduğu rezervler, üretim kapasitesi ve özellikleri, ABD'nin enerji arzını güvence altına almasında önemli bir rol oynamaktadır (Oktav, 2018, s. 10). Hasan Ruhani'nin başkanlığı döneminde İran'ın ABD ve

Batılı ülkelerle yakınlaşması, Suudi Arabistan'ı ciddi şekilde tedirgin etmiştir. Özellikle 2003'ten sonra ABD'nin attığı her adımın İran'ın lehine olduğunu düşünen Arap ülkelerinin haklı çıktıklarını düşünmelerine sebebiyet vermiştir (Şimşek, 2015).

ABD'de geleneksel devlet çizgisinin dışında bir politika izleyen Donald Trump, yeni bir Ortadoğu düzeninin temellerini atmaya çalışmaktadır. Bu yolda en yakın müttefiki olarak Suudi Arabistan'ı seçmiştir. Trump yönetiminden aldığı cesaretle Suudi Arabistan, bölge ülkeleriyle yaşadığı krizlerin derinleşmesini engelleyecek herhangi bir girişimde bulunmamıştır (Ataman, 2018). Dolayısıyla bu durum, Ortadoğu'da olası bir iş birliği ve barış sürecine gölge düşürmüştür. Trump döneminde ABD faktörünün bölge ülkeleri üzerinde yarattığı olumsuz etki, bu açıdan değerlendirilebilir.

Trump'ın 20 Mayıs 2017'de Riyad'a yaptığı ziyarette, Suudi Arabistan ile yaklaşık 110 milyar dolarlık bir silah anlaşması yapıldı. Oktav'a göre bu ziyaretin dört temel amacı vardı. Bunlar; İran'ı bölgeden dışlamak, Suudi Arabistan'ın Körfez ve Ortadoğu'daki rolünü güçlendirmek, Suriye'deki Rusya ve İran'ın artan etkisi karşısında İsrail'i güçlendirmek ve Suriye'deki İran, Türkiye ve Rusya ittifakını bozmaktı (Oktav, 2018, s. 1). Trump'ın bu ziyaretin hemen ardından İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü tanınması ve İİT'nin Kudüs zirvesinde Suudi Arabistan'ın delegeler göndermekten kaçınması, Türkiye tarafından "İslam dünyasına karşı resmi bir ihanet" olarak algılanmıştır (Oktav, 2018, ss. 10-11).

Son olarak 2 Ekim 2018'de İstanbul'daki Suudi Arabistan başkonsolosluğunda Suudi gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin Trump ziyareti itibarıyla ABD kıskacında tıkanmasının son perdesini teşkil etmiştir. Suudi Arabistan Kraliyet yönetimi, cinayet nedeniyle uluslararası toplumdan gelen eleştiri ve baskıların hedefi haline gelmiştir. Özellikle ABD Kongresi Riyad üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuştur (Çelikkol, 2018). Cinayetin ardından, şüpheler Suudi Veliyaht Prensi Muhammed bin Selman'a yöneldi. Ancak ABD Başkanı Donald Trump, Riyad ile ortaklığı sürdürmek istediğini dile getirmiştir. Bunun yanında ABD yönetimi, Prens Selman'ın cinayeti azmettirdiğini gösteren yeterli kanıt olmadığını savunmuştur. Buna rağmen, ABD Senatosu 14 Aralık'ta Muhammed bin Selman'ı Kaşıkçı cinayetinden sorumlu tutan yasa tasarısını oybirliğiyle kabul etmiştir (BBC, 2018). Aynı tarihte ABD'li Time dergisi ise, Cemal Kaşıkçı'yı "yılın kişisi" olarak seçmiştir (CNN Türk, 2018). Trump döneminde Suudi Arabistan ve Ortadoğu ile ilişkiler geleneksel bir biçimde İsrail'in

güvenliği kaygısı ile geliştirilen stratejiler üzerinden değerlendirilmiştir. Biden döneminde ise Kaşıkçı cinayeti, Amerikan kamuoyunda Suudi Arabistan monarşisinin tartışılmasına sebep olmuştur. Suudi Arabistan bu sebeple Çin alternatifini ciddi şekilde gündeme getirmiştir. Akabinde Çin'in Şangay İş Birliği Örgütüne (ŞİÖ) katılma kararı almıştır. Suudi Arabistan, Çin ile ilişkilerini geliştirirken ŞİÖ'nün ilk etapta diyalog ortağı olması planlanmıştır (BBC, 2023). Bununla birlikte 2012 yılından bu yana Türkiye'nin de ŞİÖ'nün diyalog ortağı olması iki ülkenin benzeşen dış politika davranışlarından birini oluşturmuştur.

Suriye Krizi

İki ülke Suriye Krizi'nde benzer pozisyonlar sergilemişlerdir. 2011'in sonlarına doğru Türkiye, Suriye'deki muhalif güçlere desteğini açıkça dile getirmiş ve ülkesine en fazla mülteci kabul eden ülke olmuştur. Kasım 2011'de Erdoğan, Esad'ı Suriye protestoları karşısında istifaya çağırarak ilk dünya liderlerinden biri haline gelmiştir (Arsu, 2011). Suriye'de Suudi Arabistan ve Türkiye, Esad'ı devirmeye çalışarak İran'ın Suriye'deki nüfuzunu azaltmaya çalışmışlardır. Suudi Arabistan, Selefilere gücünü artırarak, Suriye muhalefet güçlerinin kontrolünü ele geçirmeye çalışmıştır (Venetis, 2014, ss. 9-10).

Suriye İç Savaşı'nda Batılı ülkeler IŞİD'le mücadeleyi öncelikli bir hedef olarak belirlerken, Suudi Arabistan ve Türkiye, Beşar Esad rejiminden kurtulmak isteyen muhalifleri desteklemeyi tercih etmiştir. ABD'nin öncülüğünde kurulan IŞİD'le Mücadele Uluslararası Koalisyonu'na, Suudi Arabistan ve Türkiye de katılmıştır (Göksedef, 2016). IŞİD ile mücadele konusunda Batılı ülkeler, Türkiye ve Suudi Arabistan farklı önceliklere sahip olmuştur. Türkiye için IŞİD, PKK sorununun çözümlenmesi noktasında önemlidir. Suudi Arabistan için ise IŞİD'in Selefi söylemi dünyanın dikkatini Suudi Arabistan'a çekmekte ve ülkenin imajının zedelenmesine sebep olmaktadır (Özev, 2016, s. 24). Ancak, her iki ülkenin de IŞİD'i İran'a karşı bir denge unsuru olarak kullandığı öne sürülmüştür (BBC, 2014). Beşar Esad da 2015 yılında Rus medyasına verdiği bir röportajda, Türkiye'nin IŞİD ve El Nusra gibi terör örgütlerini desteklediğini iddia etmiştir (BBC, 2015).

Suriye Krizi'ni takip eden son gelişmeler, KİK ülkeleri ile Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve iki taraf için yeni sorun alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türkiye'nin bölgedeki İran yayılmacılığını durdurmaya hedeflemek yerine PKK'ya bağlı YPG ile başa çıkmak için Rus-İran ikilisiyle ittifak yapması, Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin bozulmasına sebebiyet vermiştir (Oktav, 2018, s. 3). 23 Ocak 2017'de

Türkiye-Rusya-İran arasında başlayan Astana Süreci ve 2017'deki Soçi Zirvesi'nde devam eden Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin toplanacağı kararının alınmasıyla ilişkiler daha da kötüye gitmiştir (Sputnik, 2017a; Sputnik 2017b; Oktav, 2018, s. 3). Suriye Krizi'nin dönüşümünde Suudi Arabistan'ın bölgede İran karşıtlığı üzerine kurulu dış politikası, Suriye'nin geleceği açısından umut vermemektedir. Nitekim Suudi Arabistan-İran ilişkilerinin normalleşmesinin ilk yansıyacağı yerlerin başında Suriye Krizi gelmektedir. Ancak uzun bir aradan sonra Suudi Arabistan'ın Suriye ile diplomatik ilişkileri yeniden başlatma kararı alması umut vadeden bir gelişme olmuştur (Cumhuriyet, 2023). Suudi Arabistan'ın Suriye'nin Arap Birliği'ne geri dönmesine yeşil ışık yakması da Suudi Arabistan'ın bölgede uluslararası ve bölgesel örgütlerdeki ağırlığını kullanarak kendine manevra alanı yaratma girişiminin en bariz örneği olarak verilebilir (Independent Türkçe, 2023b).

Türkiye'nin son Şam Büyükelçisi Ömer Önhon, Türkiye'nin Suriye ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurabileceğini şu şekilde değerlendirmektedir:

“Süreç belli bir olgunluğa erişmiş olmalı ki istihbarat başkanları düzeyinde, üstelik de Şam'da görüşüldüğü açıklandı. Bir de bizim istihbarat başkanımızın Türkiye'deki konumunu göz önünde bulundurduğunuz zaman bunun önemini gayet iyi anlamak mümkün.”

Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye, Suudi Arabistan gibi Suriye ile diplomatik ilişkileri yeniden canlandırmak istemektedir. Her iki ülke Suriye Krizi sebebiyle hem ekonomik hem de jeopolitik sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır.

Katar Krizi

Katar Krizi, 2017 yılının Haziran ayında Suudi Arabistan, Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in Katar ile diplomatik ilişkilerini kestiği bir dönemle başlamıştır. Bu dört ülke, Katar'ın İran ile yakın ilişkileri ve yasa dışı silahlı gruplara destek verdiği iddiaları nedeniyle abluka uygulamaya başlamışlardır. Abluka uygulayan ülkeler, Katar'dan Türkiye'nin Katar'daki askeri üssünü kapatmasını, İran ile ilişkilerini kesmesini ve Al Jazeera televizyonunu kapatmasını da içeren 13 maddelik liste talep etmiştir. Katar ise bu talepleri uluslararası hukuka aykırı bularak kabul etmemiştir. (BBC, 2017; Hürriyet, 2017). Dört ülke, Katar'ın terörle mücadele ve bölgedeki güvenlik ve istikrarın sağlanmasını kapsayan taleplerini yerine getirmediği sürece ablukanın devam edeceğini açıkladıkları bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride ayrıca, ABD'nin

terörle mücadelede oynadığı rolün ve teröre finansman sağlanmasına karşı uluslararası ortaklığın altının çizildiği madde dikkat çekiciydi. Bu ifade, Trump'ın Riyad ziyaretinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Zira Trump'ın 20 Mayıs 2017'de Katar'ı ziyaretinden 15 gün sonra patlak veren Katar Krizi, ABD'nin bölgesel politikalarıyla ilişkili olabileceğine dair spekülasyonlara yol açmıştır.

Türkiye Katar'a ekonomik yardım sunarak ve ülkedeki askeri üssüne daha fazla birlik göndererek Katar'la bağlarını güçlendirme yolunda bir politika izlemiştir. Ekim 2017'de Katar yetkilileri, dünyanın en büyük devlet servet fonlarından biri olan Qatar Investment Authority (QIA)'dan 15 milyar dolarlık gelir elde ederek, Türkiye'de 19 milyar dolarlık bir yatırım için müzakere yapacaklarını duyurmuştur. Kalan 4 milyar dolar ise, Körfez eyaletindeki bir başka fon olan Q Invest tarafından yatırılacaktı (OxGAPS Forum 2017, s. 8).

Katar Krizi, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin karşı karşıya geldiği bir başka konu olmuştur. Katar'ın Türkiye ve İran'la olan uyumu, Katar'daki krizin patlak vermesinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur (Oktav, 2018, s. 7). Katar Krizi de İhvan faktörü çerçevesinde değerlendirilebilecek olaylardan birini oluşturmaktadır. Bu çerçevede İran, Katar ve Türkiye'nin yaklaşması ve Suudi Arabistan'ın ABD ekseninde hareket etmesi, en başta değindiğimiz faktörlerin çatışması sonucunu doğurmaktadır. Başka bir ifade ile Suudi Arabistan'ın Katar'ı "yola getirme" politikası, ekonomik baskı araçlarına ve uluslararası ve bölgesel örgütlerdeki ağırlığına rağmen başarılı olamamıştır. Katar'ın Vahabi olmasına rağmen Suudi Arabistan Vahabiliğinden gittikçe uzaklaşması Suudi Arabistan'ın Katar'a uyguladığı bu politikanın başat sebeplerinden biri oluşturmaktadır (Taş, 2022, s. 722). Katar ablukasının işe yaramaması ve Prens Salman'ın devlet içerisinde ağırlığını arttırması, Suudi Arabistan'ın modernleşme girişimlerine başlamasına ön ayak olmuştur. Katar'dan sonra Suudi Arabistan'ın modernleşme çabası, Arap Baharı sonrası monarşi ile yönetilen ülkelerin kendini rahat hissetmemesi ve "beka" kaygısı taşınmasının en nihai sonucudur.

Sonuç

Türkiye, Arap Baharı'na giden süreçte Ortadoğu'da daha büyük bir rol oynamayı hedeflemiştir. 2000'lerin Türkiye'si, demokratik ve ılımlı-İslamcı siyasetin etkili bir modelini canlandırmıştır. Bu modele göre İslami ve muhafazakâr değerlere saygılı bir siyasi partinin radikalleşmeden demokratik bir biçimde siyasal hayat içinde var olabileceği iddiası, Türkiye modelinin Arap Baharı arifesinde Ortadoğu ülkelerine üçüncü yol

olarak tanıtılmasına vesile olmuştur (Taş, 2022, s. 725). Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun "komşularla sıfır sorun" politikası, Arap dünyası ve İran'la tarihi gerilimleri gevşetmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail'e yaptığı eleştiriler, Arap dünyasında hayranlıkla karşılanmıştır. Bu bağlamda, Arap Baharı'nın Türkiye'nin Ortadoğu üzerinde oynamayı üstlendiği "öncü" rolünü baltaladığı ve "bölgesel ve küresel düzen için travmatik bir deneyime dönüştüğü" söylenebilir (Hazbun, 2018, s. 8). Arap Baharı sonrasında hem Türkiye hem de Suudi Arabistan dış politikada kırılmalar yaşamıştır. Bu kırılmaların neticesinde hem Türkiye hem Suudi Arabistan Ortadoğu'da önceliklerini yeniden belirlemiştir.

Arap ayaklanmaları, bölgedeki en önemli iki istikrarlı ülke olan Türkiye ile Suudi Arabistan arasında daha fazla iş birliğini gerektirmiştir. Riyad ve Ankara, bazı konularda birbirlerini "ötekileştirmesine" rağmen, pragmatist nispi iş birliği çerçevesinde hareket etmeye başlamışlardır (Ataman, 2012, s. 121). Başarılı iş birliği sistemlerinde siyasal birliktelik çok önemli rol oynamaktadır. Nitekim her iki ülkenin birbirleri ile siyasal farklılıklara sahip olmaları, uzun vadeli iş birliklerini çok mümkün kılmamaktadır. Her iki ülke karşılıklı ilişkilerinde çıkarları çerçevesinde nispi iş birliklerine yönelmektedir.

Ancak Arap Baharı'nın etkisi, Türkiye ve Suudi Arabistan'ı sanıldığı kadar teğet geçmemiştir. Bu ayaklanma, bölgesel güç konfigürasyonunu değiştirmiş ve Türk-Suudi ilişkilerini birbirini sürekli tetikleyen faktörler üzerinde inşa etmiştir (Ataman, 2012, s. 130). Dolayısıyla bu faktörlerden herhangi birinde meydana gelen olumsuzluk, diğer alandaki ilişkileri de etkilemiştir. Bu durum, ilişkilerde tıkanmaya sebebiyet vermiştir.

Günümüzde Ortadoğu'da Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail gibi büyük güç olma hedefine sahip ülkelerin varlığı söz konusudur. Benzer yapılar, kültürel ve diğer farklılıklara rağmen benzer sonuçlar üretme eğilimindedir (Waltz, 2021, s. 122). Bu bağlamda her devletin kendi çıkarını vazgeçilemez olarak tanımlaması iş birliğini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla bu kadar oyuncunun varlığı, aynı zamanda yukarıda sözünü ettiğimiz faktörleri kendi lehine çevirmeye çalışan aktörlerin varlığı anlamına gelmektedir (Fawcett, 2017, s. 792). Bölge devletlerinin birbirleriyle bu kadar anlaşmazlık içinde mantıklı bir yol bulmaya çalışmaları Alfred Kahn'ın "küçük" kararların birikimi tarafından meydana getirilen "büyük" değişimler olarak ifade edilebilir. Waltz'ın belirttiği gibi, eğer bir sistem büyük bir sorunu çözmek için karar veremezse, devletler çoğunluğun istemediği sonuçları bile göz önünde bulundurarak kendi

dar koşullarında mantıklı kararlar almak zorunda kalabilirler. (2021, s. 136). Bu makale, bahsi geçen bölge devletlerinin uluslararası sistemi değiştirme kapasitelerinin sınırlı olduğu düşünüldüğünde, bölge devletlerinin kendi kapasiteleri bağlamında koşullara bağlı olarak nispi iş birlikleri geliştirebileceği sonucuna varmıştır. Her iki aktörün ortak yönü, Arap Baharı öncesinde Türkiye ve Suudi Arabistan'ın daha çok bağımsız politikalar geliştirme eğiliminde olmalarıdır. Arap Baharı sonrasında ise, söz konusu iki ülkenin uluslararası sistemde kendi konumlarını koruma çabası içerisinde hareket ettikleri vurgulanabilir.

Ek Beyan / Declaration

Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.

There is no potential conflict of interest in this study.

The authors declared that this study has received no financial support.

The authors contributed equally to the study.

Kaynakça

Al Arabiya, (2016, 26 Nisan). Full text of Saudi Arabia's Vision 2030. Access date: 30.03.2023, <https://web.archive.org/web/20190911072205/https://english.alarabiya.net/en/perspective/features/2016/04/26/Full-text-of-Saudi-Arabia-s-Vision-2030.html>.

Al Jazeera Turk, (2014, 6 Mart). Körfez'de 'İhvan' gerilimi. Erişim tarihi: 05.03.2023, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfezde-ihvan-gerilimi>.

Al Jazeera Turk, (2015, 12 Şubat). Suud Faysal: İhvan'la sorunumuz yok. Erişim tarihi: 06.04.2023, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suud-faysal-ihvanla-sorunumuz-yok>.

Anadolu Ajansı, (2022, 29 Nisan). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Suudi Arabistan ziyaretine ilişkin paylaşım. Erişim tarihi: 01.05.2023.

Arzu, Ş. (2011, 22 Kasım). Turkish Premier Urges Assad to Quit in Syria. *The New York Times*. Access date: 07.06.2023. <http://www.nytimes.com/2011/11/23/world/middleeast/turkish-leader-says-syrian-president-should-quit.html>.

Atalay, O. (2014, 21 Ekim). Türkiye, BM üyeliği ve onurlu yalnızlık. *Yeni Akit*. Erişim tarihi: 26.04.2023. <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/osman-atalay/turkiye-bm-uyeligi-ve-onurlu-yalnizlik-8138.html>.

Ataman, M. (2007). Suudi Arabistan 2006. İnat K. ve Ataman M. (Eds.), *Ortadoğu Yıllığı 2006*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 217-246.

Ataman, M. (2012). Turkish-Saudi Arabian relations during the Arab uprisings: Towards a strategic partnership? *Insight Turkey*, 14 (4), 121-136.

Ataman, M. (2018, 3 Aralık). ABD'nin Ortadoğu Siyaseti Kaos Üretiyor. *SETA*. Erişim tarihi: 27.04.2023. <https://www.setav.org/abd-nin-ortadogu-siyaseti-kaos-uretiyor/>.

Ayhan, V. (2009, 10 Haziran). Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantısının Önemi. *ORSAM*, Erişim tarihi: 21.05.2023, <http://orsam.org.tr/turkiye-korfez-ismirligi-konseyi-kik-yukse-dukzeyli-stratejik-diyalog-toplantisinin-onemi/>.

BBC News, (2017, 23 Haziran). 4 Arap ülkesinden Katar'a: Türkiye'nin üssünü kapat. Erişim tarihi: 08.03.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40378655>.

BBC, (2014, 1 Eylül). IŞİD: Nereden besleniyor, finans kaynakları ne? Erişim tarihi: 03.01.2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/09/140901_isid_nasil_ayakta.

BBC, (2015, 16 Eylül). Esad: Türkiye, IŞİD ve El Nusra'yı destekliyor. Erişim tarihi: 30.02.2023. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150916_esad_rusya.

BBC, (2018, 14 Aralık). Cemal Kaşıkçı cinayeti: ABD Senatosu oybirliğiyle Suudi Veliht Prens Muhammed bin Selman'ı sorumlu tuttu. Erişim tarihi: 21.05.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46562344> (14.12.2018).

BBC, (2023, 29 Mart). Suudi Arabistan, Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılma kararı aldı. Erişim tarihi: 05.05.2023. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72dd87krkko>.

CNN Türk, (2018, 11 Aralık). TIME dergisi Cemal Kaşıkçı'yı 'Yılın Kişisi' seçti. Erişim tarihi: 18.05.2023. <https://www.cnnturk.com/dunya/time-yilin-kisisi-cemal-kasikci-secildi>.

Cumhuriyet, Suudi Arabistan ile Suriye, diplomatik ilişkileri yeniden başlatacak. Erişim tarihi: 24.03.2023. <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/suudi-arabistan-ile-suriye-diplomatik-iliskileri-yeniden-baslatacak-2064292>.

Çelikkol, O. (2018, 11 Aralık). Kaşıkçı cinayeti, Yemen ve Suriye'de gelişmeler. *Hürriyet*. Erişim tarihi: 17.05.2023. <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/kasikci-cinayeti-yemen-ve-suriyede-gelismeler-41047433>.

Çiçek, N. (2023, 17 Temmuz). Türkiye, Suudi Arabistan'ın 819 milyar dolarlık pastasından ne kadar pay alacak? *Independent Türkçe*, Erişim tarihi: 18.05.2023. <https://www.indyrturk.com/node/648191/yazarlar/t%C3%BCrkiye-suudi-arabistan%C4%B1n-819-milyar-dolarl%C4%B1k-pastas%C4%B1ndan-ne-kadar-pay-alacak>.

Danışman, J. (2011, 26 Mart). Türkiye'nin Libya politikasına eleştiri. *Deutsche Welle*, Erişim tarihi: 11.03.2023. <https://www.dw.com/tr/t%C3%bcrkienin-libya-politikas%C4%B1na-ele%C5%9ftiri/a-14943958>.

DEİK, Suudi Arabistan Bilgi Notu. Eylül 2022. Erişim tarihi: 18.05.2023. <https://www.deik.org.tr/uploads/suudi-arabistan-bilgi-notu-eylul-22.pdf>.

Demmelhuber, T. (2019). Playing the diversity card: Saudi Arabia's foreign

policy under the Salmans. *The International Spectator*, 54(4), 109-124.

Duran, B. (2021, 1 Mayıs). Suudi Arabistan ve İran neden yakınlaşıyor? *SETA*. Erişim Tarihi: 30.03.2023. <https://www.setav.org/suudi-arabistan-ve-iran-neden-yakinlasiyor/>.

Ennis, C. A. ve Momani, B. (2013). Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi foreign policy strategies. *Third World Quarterly*, 34(6), 1127-1144.

Erboğa, A. (2016, Mart). Arap Baharı sonrası Körfez güvenliği ve savunmacı aktivizm. *SETA*, Analiz 154, Erişim tarihi: 21.03.2023, <https://setav.org/assets/uploads/2016/03/arap-bahari-sonrasi-korfez-guvenligi-ve-savunmaci-aktivizm-pdf.pdf>.

Fawcett, L. (2017). States and Sovereignty in the Middle East: Myths and Realities. *International Affairs*, 93(4), 789-807.

Gadjiev, A. (2015, 26 Mart). Türkiye, Yemen'e operasyonu neden destekliyor? *Sputnik*, Erişim tarihi: 02.02.2023. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201503261014649689/>.

Göksedef, E. (2016, 11 Nisan). Suudi Arabistan Kralı'nın kritik ziyareti. *Al Jazeera Turk*, Erişim tarihi: 20.03.2023. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/suudi-arabistan-kralinin-kritik-ziyareti>.

Güranlı, Z. (2009, 3 Şubat). Gül'den Suudi Arabistan'a 4 çağrı, *Hürriyet*, Erişim tarihi: 06.05.2023, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gulden-suudi-arabistana-4-cagri-10916809>.

Hazbun, W. (2018). Regional Powers and the Production of Insecurity in the Middle East. *Menara Working Papers*, (11), 1-20.

Hürriyet, (2006, 8 Ağustos). 40 yıl sonra ilk ziyaret. Erişim tarihi: 27.02.2023, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/40-yil-sonra-ilk-ziyaret-4886590>.

Hürriyet, (2015, 26 Mart). Türkiye, Yemen'e başlatılan operasyona destek verdiğini açıkladı. Erişim tarihi: 05.03.2023. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-yemene-baslatilan-operasyona-destek-verdigini-acikladi-28562488>.

Hürriyet, (2017, 12 Temmuz). Körfez Krizi'nde flaş gelişme: Katar'a 4 ülkenin ortak bildirisinde ABD detayı. Erişim tarihi: 22.01.2023. <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/korfez-krizinde-yeni-cephe-katardan-3-ulkeye-flas-suclama-40517157>.

Independent Türkçe, (2023, 13 Mart). The Guardian: Depremler Esad'ın beklediği geri dönüş şansını sundu. Erişim tarihi: 01.04.2023. <https://www.indyurk.com/node/616541/dünya/guardian-depremler-esadın-beklediği-geri-dönüş-şansını-sundu>.

İnat, K. (2014, 3 Şubat). Türkiye-AB ilişkilerinin rasyonel boyutu. SETA, Erişim tarihi: 04.01.2023, <https://www.setav.org/turkiye-ab-iliskilerinin-rasyonel-boyutu/>.

Jones, D. (2017, 29 Kasım). Turkey's Love Affair with Saudi Arabia On the Rocks. *Voa News*. Access date: 21.04.2023, <https://www.voanews.com/a/turkey-love-affar-wth-saud-araba-on-the-rocks/4141746.html>.

Karaman, İ. S. (2019). *Perikles dönemi ve Atina* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.

Kaygusuz, B. (2023, 17 Mart). 5 soruda Türkiye-Mısır ilişkileri: Dünü, bugünü, geleceği. Erişim tarihi: 04.04.2023. <https://www.indyurk.com/node/617276/dünya/5-soruda-türkiye-mısır-iliskileri-dünü-bugünü-geleceği>.

Keskin, A. (2015, 28 Eylül). Türkiye - İran ilişkileri: 13 yılın en kötü dönemi. *Al Jazeera Turk*. Erişim tarihi: 18.05.2023. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiye-iran-iliskileri-13-yilin-en-kotu-donemi>.

Kennedy School of Government ve Harvard University, (2013). Saudi Arabia's New Foreign Policy Doctrine in the aftermath of the Arab Awakenin'g, Access date: 10.01.2023, <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/PrinceTHKSPublicLecture.pdf>

Kuran, Timur (2021). *Yollar Ayrılırken Ortadoğu'nun Geri Kalma Sürecinde İslam Hukukunun Rolü*, İstanbul: YKY.

Kurubaş, E. (2014). *Arap Baharında Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Ortadoğuda'ki Konumun Etkisi*, Ankara: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Milliyet, (2010, 9 Haziran). BM'de Türkiye'nin İran oyu hayır oldu. Erişim tarihi: 07.05.2023. <http://www.milliyet.com.tr/bm-de-turkiye-nin-iran-oyu-hayir-oldu/dunya/haberdetay/09.06.2010/1248838/default.htm>.

Murinson, A. (2006). The strategic depth doctrine of Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 42 (6), 945-964.

Müderrişoğlu, O. (2018, 6 Aralık). Cemal Kaşıkçı gerçeğini dünyaya

anlattı. *Sabah*. Erişim tarihi: 30.04.2023. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/muderrisoglu/2018/12/06/kasikci-gercegini-dunyaya-anlatti>.

Neuhof, F. (2013, 4 Ocak). Taqa signs \$12bn coal plant deal with Turkey. Access date: 16.01.2023. <https://www.thenational.ae/business/taqa-signs-12bn-coal-plant-deal-with-turkey-1.576277>.

Oktav, Ö. Z. (2015). Opportunities and Challenges in GCC-Turkey Relations. Ö. Z. Oktav, H. S. Ertem (der.), *GCC-Turkey Relations: Dawn of a New Era*, Gulf Research Centre Cambridge.

Oktav, Ö. Z. (2018). Quo vadis Turkey-GCC states relations? A Turkish perspective. *Insight Turkey*, 20(2), 107-124.

Oktav, Ö. Z. ve Ertem, H. S. (2015). Introduction: shaping a new era in Turkey-GCC relations. Ö. Z. Oktav, H. S. Ertem (der.), *GCC-Turkey Relations: Dawn of a New Era*, Gulf Research Centre Cambridge.

Oxford Gulf and Arabian Peninsula Studies Forum, (2017). Turkey-GCC trade and business relations. Access date: 20.04.2023, https://daphnis.wbnusystem.net/~wbplus/websites/AD2902892/files/turkey-gcc_tarde_and_business_relations_2017.pdf.

Özel, S. (2022, Haziran). Uluslararası hukuk açısından Cemal Kaşıkçı cinayeti. *DÜHFD*, 27(46), 169-199.

Özev, M. H. (2016). Siyasi ekonomik çıkarlar ve kimlik politikaları çerçevesinde 1929-2015 arası Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), 11-28.

Resmî Gazete, (2007, 4 Kasım). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti İle Suudi Arabistan Krallığı Hükümeti Arasında Güvenlik, Uyuşturucu Ve Psikotrop Maddelerle Mücadele Alanında İşbirliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun, Sayı 26690. Erişim tarihi: 15.05.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/11/20071104-1>.

Resmî Gazete, (2009, 26 Haziran). Türkiye-Suudi Arabistan Karma Ekonomik Komisyonu Dokuzuncu Dönem Toplantısı Protokolü, Sayı 27270. Erişim tarihi: 25.05.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090626-3.htm>.

Reuters, (2013, 29 Eylül). Egypt received \$7 billion of promised \$12 billion in Gulf aid - central bank. Access date: 30.05.2023. <https://uk.reuters.com/article/uk-egypt-finances/egypt-received-7-billion-of-promised-12-billion-in-gulf-aid-central-bank-idukbre98s05n20130929>.

Sıradağ, A. (2016, 15 Nisan). İran krizi kaskacında Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri. *Al Jazeera Turk*, Erişim tarihi: 30.04.2023, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-krizi-kiskacinda-turkiye-ve-suudi-arabistan-iliskileri>.

Sofuoğlu, Y. (2023, 11 Mart). 3 soruda Suudi Arabistan - İran mutabakatı. *Independent Türkçe*. Erişim tarihi: 30.03.2023. <https://www.indyturk.com/node/616186/dünya/3-soruda-suudi-arabistan-iran-mutabakatı>.

Sputnik, (2017, 13 Ocak). Rusya, Türkiye ve İran'dan üçlü Suriye görüşmesi. Erişim tarihi: 01.03.2023. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201701131026764923-iran-turkiye-rusya-suriye-gorusmesi/>.

Sputnik, (2017, 22 Kasım). Soçi'deki üçlü zirveden tarihi karar: Suriye Ulusal Diyalog Kongresi toplanacak. Erişim tarihi: 04.03.2023. <https://tr.sputniknews.com/rusya/201711221031107199-putin-erdogan-ruhani-soci-suriye-zirvesi/>.

Şahin, G. ve Güzel, S. (2021, Kasım). Orta Doğu güvenliğinde yeni açılımlar ve İbrahim Antlaşması. *MAKU SOBED*, (34), 15-28.

Şimşek, Y. (2015, 1 Nisan). Keskin: Türkiye-İran ilişkilerinde 'tehlike çanı' çalıyor", *Sputnik*, Erişim tarihi: 02.04.2023. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201504011014759882/>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (t.y.). Türkiye - Suudi Arabistan siyasi ilişkileri. Erişim tarihi: 02.04.2023. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Arap Devletleri Ligi (AL). Erişim tarihi: 19.02.2023,

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Türkiye - Filistin siyasi ilişkileri, Erişim tarihi: 17.02.2023, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-filistin-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (t.y.). Türkiye- Suudi Arabistan ekonomik ve ticari ilişkileri, Erişim tarihi: 21.02.2023, <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-ekonomisi.tr.mfa>.

T24, (2016, 8 Ağustos). Wikileaks'in kurucusu: Darbe girişiminin arkasında ABD ve Suudi Arabistan var! Erişim tarihi: 06.06.2023. <https://t24.com.tr/haber/wikileaks-in-kurucusu-darbe-girisiminin-arkasinda-abd-ve-suudi-arabistan-var,353911>.

Takvim, (2017, 10 Kasım). Erdoğan: İslam'ın ılımlısı ılımsızı olmaz İslam tekdir! Erişim tarihi: 22.04.2023. <https://www.takvim.com.tr/guncel/2017/11/10/erdogan-islam-in-ilmli-si-ilm-si-olmaz-islam-tekdir>.

Talbot, V. (2013, Haziran). Turkey-GCC relations in a transforming Middle East. *Italian Institute for International Political Studies, Analiz 178*, Access date: 03.05.2023, https://www.ispionline.it/sites/default/files/publicazioni/analysis_178_2013.pdf.

Taş, H. (2022). Erdoğan and the Muslim Brotherhood: an outside-in approach to Turkish foreign policy in the Middle East. *Turkish Studies*, 23(5), 722-742.

Taştekin, F. (2018, 18 Ekim). Cemal Kaşıkçı neden önemli, Suudi gazeteciye ne oldu? BBC. Erişim tarihi: 21.04.2023. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45859422>.

Thukydides, (2020). *Peloponnessos Savaşları*, İstanbul: Belge Yayınları.

Trade Arabia, (2013, 5 Aralık). Qatar ready to invest in Turkey power project. Access date: 03.01.2023. http://www.tradearabia.com/news/OGN_247730.html.

Uzer, U. (2011). Türkiye-İsrail ilişkilerinde bunalım. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 137-168.

Venetis, E. (2014). The struggle between Turkey & Saudi Arabia for the leadership of Sunni Islam. *The Middle East Research Projects*, (39), 1-12.

Vurdu, S. A. (2023, 6 Şubat). Suudi Arabistan'ın Dış Ticareti. İMMİB. Erişim tarihi: 20.02.2023. <https://immib.org.tr/tr/suudi-arabistanin-dis-ticareti>.

Waltz, K. (2021). *Uluslararası Politika Teorisi*. (O. S. Binatlı, Çev.) Ankara: Phoenix.

Yackley, A. J. (2011, 14 Mart). Turkey Opposes any NATO operation in Libya. *Reuters*, Access date: 16.01.2023. <https://www.reuters.com/article/us-libya-turkey-idustre72d49d20110314>.

Yazıcıoğlu, Y. (2013, 7 Kasım). ABD - İran Yakınlaşması Türkiye'yi Etkiler. *Voa News*. Erişim tarihi: 27.03.2023. <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-iran-yakinlasmasi-turkiyeyi-etkiler/1785706.html>.

Yolcu, F. H. (2020). Ortadoğu'da askeri denge ve ittifaklar: I. Dünya

Sevda KORHAN / Arap Baharı Sonrası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinin
Yusuf ÇINAR Kaygan Zeminde Değişen Dinamikleri: Ayrışan/Benzeşen
Faktörler

Savaşı'ndan Yeni Dünya Düzeni'ne bir süreç analizi. SEFAD, (43), 467-496.